

Al-Qaidas styrke og sårbarhed

SALAFISME OG KRIGEN MOD TERROR

AF

LARS ERSLEV ANDERSEN

Når al-Qaidas medieproduktionsselskab *As-Sahab* afleverer et lyd- eller videobånd med en tale af Osama Bin Laden eller Ayman al-Zawahiri til *al-Jazeera*, er forløbet stort set altid det samme: Satellitstationen plukker nogle passager ud, som sendes i nyhedskanalen og placeres på dens hjemmeside. Umiddelbart efter dukker klip op på de store vestlige satellitkanaler. Samtidig eller kort efter placeres hele talen på Internettet, hvor den kan findes på diverse hjemmesider og kan læses overalt på kloden af de mange interesserede. Der er tale om en professionel mediestrategi, der benytter sig af de arabiske og vestlige nyhedskanaler til effektivt at få gjort interesserede opmærksomme på, at der foreligger et nyt budskab fra al-Qaida-lederne på Internettet, hvor det kan læses i sin fulde længde.¹

Mens talen i det almindelige mediebillede hurtigt glider over i den grå masse af *yesterday's news*, gøres den til genstand for omhyggelige studier af talrige internetbrugere i den globale landsby. Talerne er uvurderlige kilder til at forstå det verdensbillede og den analyse af aktuelle konflikter, som Osama Bin Laden gang på gang forsøger at formidle, og som modtages og studeres af de mange mennesker kloden rundt, som måske sympatiserer med budskabet. I deres helhed formidler talerne således ikke blot analyser og kommentarer af konkrete begivenheder samt fremsætter trusler mod de vantro, men de rummer tillige et samlet billede af, hvordan al-Qaida-lederne fortolker og forstår verden.

1 I 2006 skrev jeg artiklen »Krigen mod korsfarere – hvorfra al-Qaida opstod og hvad al-Qaida bliver til nu«, publiceret i *Nyhedsmagasinet Ræson*, nr. 1, årg. 1, forår 2007, pp. 94-115. I efteråret 2008 bad redaktøren Clement Behrendt Kjersgaard mig om at lave en opdateret udgave af denne artikel til en planlagt antologi. Da der i den mellemliggende periode var blevet tilvejebragt megen ny viden om al-Qaida, såvel teoretisk som empirisk, blev dette arbejde temmelig omfattende og førte til en i store træk helt ny artikel, der i meget højere grad end den tidligere indarbejder teori og ny empiri. Artiklen fik med andre ord et mere akademisk format og blev dermed mere rettet mod en videnskabelig publikation end til en antologi af formidlende karakter.

Dette gælder også for den tale af Osama Bin Laden, medieselskabet *As-Sahab* offentliggjorde i slutningen af april 2006.² Den var en direkte reaktion på den danske Muhammad-tegningsesag.³ I talen betegner Osama Bin Ladin offentliggørelsen af tegningerne som en værre forbrydelse end f.eks. bomber mod civile i Afghanistan.⁴ Han argumenterer for, at Vesten er i krig mod islam på tre niveauer: For det første militært med krigene i Irak, Afghanistan, etc. For det andet økonomisk, hvor f.eks. de vestlige lande får olien fra Mellemøsten alt for billigt og derfor reelt udbytter regionen. For det tredje kulturelt med karikaturtegningerne af profeten Muhammad som det værste eksempel. Hans overraskende konklusion er, at den kulturelle krig er langt værre end de to andre.

For Osama Bin Laden er der én islam, der gælder for alle muslimer, og som må genetableres i den islamiske verden som et fælles grundlag

2 Video med billede af Osama bin Laden og lydspor med talen forsynet med engelske undertekster udgivet af *As-Sahab* 26. april 2006. Osama bin Ladens tale blev første gang sendt på *al-Jazeera* 23. april 2006. Der var dog kun tale om brudstykker, der i alt varede godt fem minutter, mens talen i sin fulde længde fra *As-Sahab* varede mere end 50 minutter. Talen »Islams folk« kan læses i norsk oversættelse i *Budskap til verden. Osama bin Ladens Ytringer*. Redigert af Bruce Lawrence. Etterord af Brynjar Lia. (Oslo: I.S.P. Forlag 2007), pp. 447-478. Combating Terrorism Center at West Point, New York, har fra sin *Harmony Document Database* publiceret en lang række al-Qaida-dokumenter i arabisk original og oversættelse: http://ctc.usma.edu/harmony/harmony_docs.asp (besøgt 21. juni 2009). Det forlyder, at Harmony-projektet ligger inde med mange flere endnu ikke publicerede dokumenter, der i løbet af 2009 vil blive udgivet af National Defense University. TERRA-projektet ved Norsk Forsvars Forskningsinstitut (FFI) uden for Oslo har ligeledes samlet og udgivet samlinger med al-Qaida dokumenter: http://www.mil.no/felles/ffi/start/FFI-prosjekter/Alfover/_TERRA/Publikasjoner/ (besøgt 21. juni 2009). Herudover henvises til Gilles Kepel & Jean-Pierre Milelli (eds.): *Al Qaeda in its Own Words* (Cambridge, MA.: The Belknap Press of Harvard University Press 2008). Den amerikanske Site Intelligence Group udgiver løbende al-Qaida-videoer og transskriptioner af dem på sin hjemmeside samt et månedligt tidsskrift, *InSite*, med resumeer og analyser af diskussioner på Jihad Discussions Forums. Adgang til siden kræver abonnement.

3 30. september 2005 publicerede *Jyllands-Posten* 12 karikaturtegninger af profeten Muhammad. Dette fremkaldte voldsomme reaktioner blandt muslimer og kastede Danmark ud i, hvad den danske statsminister betegnede som den værste udenrigspolitiske krise siden Anden Verdenskrig. En beskrivelse af forløbet findes i Lars Erslev Andersen: *Freedom of Speech, Battle over Values and the Political Symbolism of the Muhammad Drawings*, DIIS Report 2008:6, Dansk Institut for Internationale Studier, København.

4 Således udtaler Osama bin Laden: »Kort sagt: Denne krigen, som føres for å bakvaske Guds sendebud, vår religion og vår umma, den må muslimerne møte med jihad og med aktiviteter på ulike nivåer som motsvarer disse hendelsene. Så hvilken plikt påligger ummaen i forhold til dette nye barbariske og mangesidige korsfarerangrepet? Jeg sier at vår plikt er å anstrenge oss for å kjempe for Sendebudet, hans religion og hans umma med alt som står i vår makt, på alle nivåer. *Til tross for de mange korsfarserionistiske angrepene på vår umma, militære, økonomiske og kulturelle, så er den absolutt viktigste og mest kritiske av dem alle deres angrep på vår profet, religion og vår sharia*«, *Budskap til verden*, op.cit. p. 470 (jeg kursiverer).

for de troende. Med andre ord én tolkning, der er åbenbaret i Koranens hellige tekst, og som sammen med de kanoniserede levnedsskildringer af profeten Muhammad og nogle få islamiske lærdes udlægninger af teksten udgør det eneste og sande grundlag for, hvordan mennesker må underlægge sig Guds lov og leve i verden. Andre tolkninger, der afviger herfra, herunder tolkninger, som på grundlag af dialog med de vantro modificerer det sande og autentiske grundlag, er helligbrøde, der skal straffes. Først når den sande og ubesmittede islam igen er grundlaget for muslimernes liv og tro i den islamiske verden, er det islamiske samfund – som mindst omfatter det territorium, som de store kalifater i middelalderen havde underlagt sig, men i princippet sigter globalt – genetableret. Det er det, al-Qaidas kamp handler om, og i sin tale, der mest af alt har karakter af et politisk essay baseret på en streng tolkning af den hellige tekst, understreger Osama Bin Laden, at den grundlæggende konflikt i verden drejer sig om denne kamp, hvor de vantro systematisk med militær magt, økonomisk udnyttelse, kulturel arrogance og moralsk tilsvining bekæmper muslimernes sande tro. I denne kamp er der ikke plads til kompromis.

Selvom talen i overensstemmelse med den metode, der praktiseres hos *salafisterne*, indledes med angivelse af Korancitater og reference til de gamle forfædre, som bedst i overensstemmelse med den hellige teksts åbenbarede ord har udlagt de relevante tekststeder, er det analyser af aktuelle politiske forhold, som fylder langt det meste.⁵ Vestens

5 Salafisme er et omdiskuteret begreb. Centralt i salafismen er begrebet Guds enhed (*tawhid*), hvilket betyder, at der ikke er andre guder end Allah, og det derfor er helligbrøde at tilbede andre end Allah. Allah er universets absolutte suveræn og eneste lovgiver. Dette indebærer for salafisten, at der kun er én lov, det er tilladt at følge, nemlig Guds lov, som den fremgår af Koranen og profetens sendebud, Muhammads måde at praktisere troen på (hans *sunna*). Ifølge denne verdensanskuelse er det et oprør mod Gud, hvis mennesker selv udstikker love, eller hvis mennesker følger menneskeskabte love. Salafisme afviser således enhver form for sekularisme. Den ideelle og perfekte måde at praktisere troen på er givet med profeten Muhammad, hvorfor han er det lysende eksempel til efterfølgelse. Dertil kommer hans disciple, det vil sige samtidige, som fulgte ham i troen. De benævnes *salafi*, heraf navnet salafisme. Der er ikke andre kilder til det sande liv i tilbedelsen af Gud, og samtidig er det den troendes pligt at tilbede Gud, dvs. underkaste sig Guds lov, på den måde som blev givet med Koranen, profetens sunna og hans samtidige disciple. For den salafist, der lever i det 21. århundrede, kan ethvert spørgsmål principielt set kun besvares ved at studere Koranen, profetens sunna eller islamiske lærde, der i deres praksis strengt har fulgt denne metode og på denne baggrund kan lave en analogislutning. Det er præcis dette, Osama bin Laden gør i sin analyse af de danske Muhammad-tegninger. Islamforskeren Quintan Wiktorowicz, der i en årrække har studeret salafisme, peger på, at moderne salafister kan kategoriseres i tre grupper: purister, politiske og jihadister. For puristerne handler det om at udbrede den rette tro gennem den puritanske livsførelse, mission (*dawa*) og uddannelse, men at holde sig helt fra politik, herunder vold. I modsætning hertil er det vigtigt for de politiske salafister, at

politik i Palæstina og Sudan samt krigene i Irak og Afghanistan; manglende vestlig støtte til beskyttelse af de overgreb, muslimer i Kashmir og Tjetjenien er udsat for, ses som klare udtryk for den dobbeltmoral, der i frihedens navn blot skal dække over, at det grundlæggende handler om at bekriige islam. FN ses alene som et instrument i USA's og Vestens hænder: »FN er tilegnet forsvaret av denne urettferdige troen, som betrakter jihad for Guds skyld, eller selvforsvar og forsvar av eget land, som terror. Amerika og Europa betrakter jihad-organisasjonerne i Palestina og Tsjetsjenia, Irak og Afghanistan som terrororganisasjoner. Så hvordan kan vi føre dialog og oppnå en forståelse med disse uten våpen?«. ⁶ Hver analyse afsluttes med den samme konklusion, nemlig at der er tale om »en korsfarersionistisk krig mot muslimerne«. ⁷

Talen er interessant, fordi den leverer en sammenhængende og systematisk fortolkning af verden som en grundlæggende konflikt – eller rettere krig – mellem de vantro, herunder de arabiske regeringer, og de sande muslimer. En konflikt, hvor krigen i Irak, Palæstina-konflikten, situationen i Kashmir, Sudan, Afghanistan og Tjetjenien ses som flere alen af det samme stykke, der også omfatter de kulturelle angreb på islam, herunder de danske Muhammad-tegninger.

I den sammenhæng tilslutter Osama Bin Laden sig helt den økonomiske boykot af Danmark, der i de muslimske samfund overalt i verden blev iværksat som reaktion på tegningerne, og kræver den udvidet til også at omfatte Amerika og Europa, men understreger, at den langt fra er nok. Af sammenhængen efterlades lytteren og læseren af talen ikke i tvivl om, at jihad i form af væbnede aktioner – terrorisme – ikke blot er en mulighed, men en pligt, som sande muslimer må påtage sig med henblik på at forsvare islam over for de vantros kulturelle angreb mod deres religion. Muhammad-tegningerne bliver således sat ind i en større global sammenhæng, der til sidst i talen ydermere fortolkes ind i et metafysisk perspektiv, idet tegningerne sammen med de andre misgerninger, islam er udsat for, ses som tegn på trængslernes tid, de sidste tider før Dommens Dag, hvor den endelige konfrontation mellem de

politik helt bliver styret af den sande tro med henblik på social retfærdighed og afskaffelse af menneskeskabte love. Dette gælder også for jihadisten, der tillige vil gennemføre projektet gennem revolution og brug af vold. De sidste kaldes i nærværende artikel for militante salafister, og artiklen støtter sig i forståelsen af salafisme i høj grad på Quintan Wiktorowicz: »Anatomy of the Salafi Movement«, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 29, 2006, pp. 207-239. Herudover henvises til Wiktorowicz: »The New Global Threat: Transnational Salafis«, *Middle East Policy*, vol. VIII, nr. 4, december 2001, pp. 18-38.

6 Budskap til verden, op.cit. s. 456.

7 Ibid. (f.eks.) p. 457.

sande troende og de vantro finder sted.⁸ Lige som det kendes fra de kristne fundamentalister på den yderste højrefløj i USA, er denne periode præget af konflikt, prøvelser, opgør, krige samt en sand syndflod af tegn på, at tidens ende er nær.⁹ Siden Osamas tale har Muhammad-tegningerne været et yndet og genkommende diskussionstema på de al-Qaida-relaterede hjemmesider. Mens de forsvandt ud af de såkaldte moderate islamisters debatter i takt med, at tegningesagen gled ud af mediernes overskrifter, voksede opfordringerne til at hævne dem på jihad-hjemmesiderne. Genoptrykningen af tegningerne i de danske aviser i februar 2008, efter at den danske efterretningstjeneste havde afsløret et mordplot mod tegneren Kurt Westergaard, ophidsede diskussionen på siderne yderligere, indtil kulminationen med terrorangrebet mod den danske ambassade i Islamabad i juni 2008. Med Osama Bin Ladens tale blev Danmark klart opprioriteret som mål for al-Qaida terrorisme og bliver på jihad-hjemmesiderne udpeget som mål for jihad, dvs. terrorisme.¹⁰

Offer og oprører

Det er Bin Ladens centrale budskab – at verden i dag befinder sig i en krig mellem dem, der forsvarer den sande islamiske tro over for de vantro systematiske og militante forsøg på at bekrige islam militært, økonomisk og kulturelt – som modtages af militante salafister og jihadister, der ikke lader sig nøjes med brudstykkerne i de globale medier, men læser eller hører hele talen.¹¹ Et budskab, der både har metafysiske

8 »Vit at denne verden er et sted for prøvelser og motgang. Gud prøver dere med disse hendelsene; vil dere fortsætte å komme Hans religion og Hans sendebud til unnsetning, eller vil dere bli sittende, 'slik at den som falt, falt, og den som overlevde, overlevde, ved et klart vitnesbyrd. Gud hører, vet!« . Ibid. s. 472, det indføjede citat er fra Koranen, 8:42.

9 Om den kristne zionismes apokalyptiske ideologi, se Lars Erslev Andersen: »Fra Christian Identity til Aryan Jihad – om amerikansk terrorismes baggrund i højreekstremisme«, *Den Jyske Historiker* nr. 115, 2007, pp. 111-126.

10 At Danmark også efter Islamabad-bomben fremdeles har jihadisternes bevågenhed, blev bl.a. bekræftet 29. oktober 2008. Her offentliggjorde Global Islamic Media Front (GIMF) en 30 minutter lang video produceret af den somaliske gruppe Young Mujahideen Movement (Harakat al-Shabaab al-Mujahideen) med opfordringer til at gennemføre terrorisme mod danske mål som hævn for Muhammad-tegningerne.

11 Al-Qaida placerer sig i den salafistiske lejr. Derfor er fokus i det ideologiske perspektiv i nærværende artikel primært på salafisme og ikke islamisme i mere bred forstand. Salafister kan som allerede angivet godt have en politisk dagsorden, og de mest aktive bevægelser og organisationer har det i udpræget grad. Heri ligner denne kategori (de politiske og de jihadistiske) islamister, der akkurat må defineres ved, at tolkningen af islam er blevet en politisk ideologi og et politisk program. Forskellen mellem salafister og

og apokalyptiske under- og overtoner – og som samtidig i sin retorik, analyse og argumenter henter sin næring fra den rå og aktuelle politiske virkelighed, hvad enten den lokaliseres på slagmarkerne i Mellemøsten, i FN eller i de vestlige offentlighedens bestræbelser på at gøre de liberale frihedsrettigheder universelt gældende.

Den sande muslim er både et offer og en oprører, nemlig offer for de vantros undertrykkelse og udbytning, som det samtidig er hans pligt at gøre oprør mod.¹² Talen præsenterer sig således langt mere som et revolutionært manifest i lighed med tidligere tiders antiimperialistiske oprørsideologi med marxistisk-leninistisk inspiration end som en religiøs bandbulle mod blasfemi og usømmelig omgang med det hellige.¹³ Dette træk af revolutionært oprør og opfordringer til politisk aktivisme, der ganske vist refererer til de kanoniske tekster i islam, men som langt overvejende fremfører sit budskab gennem politiske analyser og med politiske argumenter, er ikke en undtagelse fra al-Qaidas side, men reglen for den strøm af manifeste, taler, pamfletter, videoer, der sendes fra al-Qaida-lederne og publiceres i de såkaldte jihad-diskussionsfora.¹⁴ Læser man publikationerne fra Osama Bin Laden og Ayman al-Zawahiri, er indtrykket, at offer-oprørs-figuren er meget mere fremherskende end subtil religiøs eksegese.¹⁵ Troen er nok anledningen, men ærindet

mange islamister er, at de sidste langt fra altid bekender sig til den salafistiske tro. Derfor er nogle salafister også islamister, men ikke alle, og nogle islamister også salafister, men ikke alle.

12 Såvel talen »Islams folk« som øvrige taler er bygget op om to retoriske figurer, hvor den første opregner det ene eksempel efter det andet på korsfarerzionismens ydmygelse, undertrykkelse og udbytning af muslimerne – muslimerne som ofre – og den anden understreger den religiøse pligt til at gøre oprør mod disse overgreb – muslimerne som oprørere – på alle niveauer.

13 Om salafismens og mere generelt politisk islams inspiration fra moderne europæisk idéhistorie, se bl.a. John Gray: *Al Qaeda and What it Means to be Modern* (London: The New Press 2003); Albert Hourani: *Europe and the Middle East* (London: The MacMillan Press 1980); Albert Hourani: *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939* (Cambridge: Cambridge University Press 2007); Ian Buruma & Avishai Margalit: *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies* (New York: The Penguin Press 2004).

14 Jihad-diskussionsfora er hjemmesider, hvor materiale (videoer, taler, anmeldelser, publikationer) fra jihad-grupper samt fra al-Qaida-ledere gøres tilgængelige. De faciliterer ligeledes diskussioner i chatrooms. Blandt de vigtigste var frem til efteråret 2008 *al-Ekhlaas*, *al-Hesbah*, *al-Boraq* samt *al-Firdaws*, der er engelsksproget. Den amerikanske forsker Will McCants, Institute for Defense Analyses, Washington, D.C., tidligere tilknyttet Harmony-projektet på West Point, hvor al-Qaida tekster udgives såvel på arabisk som i engelsk oversættelse, følger siderne tæt. Han skrev om dem på sin blog, www.jihadica.com, og har også publiceret den imponerende rapport: *The Militant Ideology Atlas* (Combating Terrorism Center, U.S. Military Academy at West Point, November 2006). Efter McCants skiftede job, er hans blog blevet videreført af de norske forskere Thomas Hegghammer og Brynjar Lia.

15 Den samme iagttagelse har Rudolph Peters gjort sig i kapitlet »Forestillingen om Jihad i starten af det 21. århundrede«, der er skrevet til den danske oversættelse af Pe-

og substansen er politisk: Det handler om magt og orden baseret på en politisk tolkning af islam og islams mellemværende med jordelivets måde at indrette samfund på. Her er ifølge Osama Bin Laden og hans ligesindede kun én kilde til anvisninger, nemlig dem, Allah åbenbarede for profeten Muhammad. Men realiseringen af disse anvisninger er politisk og handler om magt.

Dawa eller jihad – reform eller revolution. En historisk skitse

Den verdensanskuelse, Osama Bin Laden og Zawahiri skriver sig ind i, trækker på to forskellige diskurser: For det første en streng islamtolkning, der er en videreførelse og politisk radikalisering af ideologien i de islamiske reformbevægelser kendt som salafiyabevægelsen¹⁶, der opstod omkring overgangen fra det 19. til 20. århundrede. For det andet fra *tiersmondismen*, en antiimperialistisk oprørsideologi med rødder i Den Tredje Verden.¹⁷

ters' autoritative værk *Jihad i klassisk og moderne islam* (København: Forlaget Vandkunsten 2004). Se især analysen af Osama bin Ladens (og andres) fatwa fra 1998, p. 200ff. Diskussionen af betydningen af begrebet jihad er mangfoldig i såvel den islamiske tradition og politiske historie som i den vestlige fortolkning og fremstilling af begrebet. Den udbredte oversættelse af jihad til hellig krig er ifølge Peters helt i overensstemmelse med både den klassiske islamiske og den moderne jihaddoktrin, idet han påpeger, at både hos islamiske lærde og i de politiske islamiske tekster dominerer krig og militant kamp diskussionen af jihad. Den klassiske skelnen mellem »den store jihad og den lille jihad« spiller i litteraturen således ifølge Peters en underordnet rolle. Jihad kommer af verbet jahada, der betyder at anstrenge sig, hvilket i religiøs sammenhæng sigter mod at anstrenge sig i at praktisere den rette tro. Den store jihad sigter således primært mod moralsk og from opbyggelse, hvorimod den lille jihad er det militante forsvar mod angreb rettet mod umma'en – det muslimske samfund, se Peters p. 133, hvor han om henvisningen til skelnen mellem den store og den lille jihad anfører: »Selvom denne Tradition er temmelig berømt og ofte citeret, findes den ikke i nogen af de gældende samlinger«. Dette indebærer ingenlunde, at jihad-begrebet ikke i udpræget grad anvendes i den fredelige og opbyggelige betydning. Man kan her lave en analogi til anvendelsen af begrebet krig f.eks. i betydning »krig mod narkotika«, eller »krig mod korrupsion«. Men som det gælder i litteraturen om krig, gælder det ifølge Peters i den politiske, teologiske og teoretiske litteratur om jihad, at det er den militante betydning, der dominerer. Her er der så en overordentlig varieret og mangfoldig diskussion af, hvornår, hvor og hvordan jihad kan bedrives f.eks. mod de vantro. Denne diskussion er stadig aktuell både blandt islamiske intellektuelle og blandt de mange deltagere på de jihad-orienterede hjemmesider, hvor man således hen over vinteren 2008-9 kunne se danske, franske og britiske muslimer diskutere den religiøse legitimitet i at sprænge bomber i de vestlige samfund, jf. f.eks. »Discussion about Permissibility of Attacks in Europe«, *InSite Newsletter* March 2009.

16 Om Salafiya-bevægelsen se Wiktorowicz, op.cit.; Peter Mandaville: *Global Political Islam* (London: Routledge 2007); Vincenzo Olivetti: *Terror's Source. The Ideology of Wahhabi-Salafism and its Consequences* (Birmingham: Amadeus Books 2001). I en saudiarabisk sammenhæng, se Natana J. DeLong-Bas: *Wahhabi Islam. From Revival and Reform to Global Jihad* (Oxford: Oxford University Press 2004) og Madawi al-Rasheed: *Contesting the Saudi State. Islamic Voice from a New Generation* (Cambridge: Cambridge University Press 2007).

17 For en grundig redegørelse for Tiersmondismen, se Uffe Østergård: *Akropolis Per-*

Strengt taget er der tale om en revolutionær ideologi, der hos jihadistene henter næring i de islamiske grundskrifter frem for – som hos de revolutionære kommunister – i en marxistisk historiefilosofi, der ellers i sine mest dogmatiske former ligeledes kunne tolkes som en religiøs frelseshistorie med apokalyptiske overtoner, som skulle lede menneskeheden frem til en verden, hvor »enhver kunne nyde efter behov og yde efter evne«. ¹⁸ En historiefilosofisk konstruktion, hvor åbenbaring efterfølges af en lidelseshistorie, der i de sidste tider ender med den store udfrielse. Analogierne mellem jihadisternes og de kommunistiske revolutionæres retorik og verdensanskuelse er slående, selvom referencerammerne – såvel den historiske og samfundsmæssige sammenhæng som den intellektuelle baggrund – rigtignok er vidt forskellige. Og dog er det også her muligt at se analogier. Den kommunistiske revolutionsromantik udviklede sig på skuldrene af den europæiske oplysningstænkning, industrialiseringen og kapitalismen, samtidig med at pietistiske vækkelsesbevægelser lavede en syntese ud af kristen fundamentalisme, puritansk etik og en nærmest religiøs begejstring for de moderne tiders teknologiske landvindinger, der både stod for høj arbejdsmoral og stor velstand. ¹⁹ De islamiske reform- eller vækkelsesbevægelser udviklede sig ligeledes i takt med, at moderniteten fra anden halvdel af 1800-tallet indfandt sig i Mellemøsten ikke mindst som resultat af den europæiske ekspansion og kolonialisme, der fik de traditionelle islamiske institutioner samt deres lærdom og forkyndelse til at tage sig håbløst antikverede og utidssvarende, hvis ikke ligefrem dekadente og degenererede, ud. ²⁰ Også de islamistiske reformtænkere, som f.eks. iraneren Jamal al-Din al-Afghani (1839-1897) og egypteren Muhammad Abduh (1849-1905), var begejstrede for den europæiske oplysningstids teknologiske landvindinger, men den anvendelsesorienterede tekniske videnskab skulle tilpasses den islamiske verdens åndelige grundlag, hvis kilder alene var Koranen, profeten Muhammads liv samt de gamle forfædres strenge

sepolis Tur / Retur. Hellenismeforskningen mellem orientalisme, hellenisme, imperialisme og afkolonisering. Hellenismestudier 4 (Århus: Aarhus Universitetsforlag 1991) og Robert Malley: *The Call from Algeria. Third Worldism, Revolution and the Turn to Islam* (Berkeley: University of California Press 1996). Det klassiske skrift er naturligvis Frantz Fanon: *Les Damnés de la terre* (Paris: François Maspero 1966, med forord af Jean-Paul Sartre).

¹⁸ Karl Löwith: *Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologische Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie* (Stuttgart: Metzlersche Verlagsbuchhandlung J.B. und Carl Ernst Poeschel 2004).

¹⁹ Jf. Max Weber: *Die protestantische Ethik. Eine Aufsatzsammlung*. Herausgegeben von Johannes Winckelmann. (München: Siebenstern-Taschenbuch-Verlag 1965).

²⁰ Dette tema tages på bedste vis op i Sami Zubaida: *Islam, the People and the State: Political Ideas and Movements in the Middle East* (London: I.B. Tauris 1993) samt Hourani, op.cit.

udlægning af teksten. Inspirationen blev hentet hos den islamiske mid-delalderteolog Ibn Taymiyya (1263-1328), der stadig hos Osama Bin Laden citeres som en af de store autoriteter i tolkningen af den sande islam. I det perspektiv fremstod den etablerede islam omkring de tra-ditionsrige lærdomscentre som museale konserveringsanstalter for en islamisk tradition, der former sig som »en serie fortællinger af tvivlsom autenticitet« for nu at anvende en formulering af en af lederne af nyere tids egyptiske jihad-grupper, Shukri Ahmad Mustafa.²¹

Reform- og vækkelsesbevægelsernes umiskendelige modernistiske træk var netop frontalangreb på traditionen og dermed de islamisk lærdes privilegier med at tolke islamisk lov ikke blot på baggrund af kil-derne, men tillige gennem analogislutninger fra kilderne og konsensus inden for deres egen kreds. Det var denne tunge lærdomstradition, der – sammen med magthavernes begær og havepsyge samt kolonimagternes dekadente indflydelse – bar et hovedansvar for, at de islamiske samfund var kommet bort fra det sande autentiske grundlag, som det var blevet åbenbaret for profeten Muhammad. For at et sandt islamisk samfund kunne slå rod og udvikles, genetableres eller ligefrem genfødes, var det nødvendigt at skubbe den traditionelle og etablerede islamiske lær-dom til side og gå tilbage til de gamle kilder for at finde det autentiske grundlag. Det var det, der skulle udgøre fundamentet for samtidens genfødte islamiske samfund. Midlet var reformer, ikke mindst af ud-dannelsessektoren, samt mission, *dawa*. Gennem *dawa*, der belærte om det sande liv, den sande moral og det sande grundlag, skulle samtidens vildledte muslimer genfødes som sande muslimer, hvis liv alene skulle være styret af Guds lov, som den var blevet åbenbaret for profeten. På græsrodsplan kunne *dawa* forbindes med velgørehed, og stadig i dag eksisterer der et stort antal islamiske velgørehedsfonde, som funderer deres bistandspolitik i en salafistisk inspireret fortolkning.

Det er vigtigt at understrege, at reformbegrebet i de islamiske re-formbevægelser sigtede mod reform af *samfundet* og ikke af islam: Det var ikke religionen, som skulle tilpasse sig samfundenes historiske ud-vikling, men omvendt samfundet og staten, der måtte tilpasses, refor-meres og indrettes i overensstemmelse med det sande islamiske grund-lag. Den kritik, der blev rettet mod den etablerede islamiske tradition, gik lige præcis på, at den havde vendt op og ned på forholdet mellem religion og samfund med det resultat, at såvel dens fortolkninger af islam som af samfundet havde fjernet sig fra det sande grundlag.

²¹ Shukri er her citeret fra islamforskeren John Volls artikel »Islamic Fundamentalism«, John L. Esposito (ed.): *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (New York/Oxford: Oxford U.P. 1995).

Kritikken, som salafisterne byggede videre på, var allerede formuleret af Muhammad Ibn Abdul Wahhab (1703-1792), der på sin side videreførte udlæggerne fra Ibn Taymiyya.²² Det var Wahhabs fortolkning, der blev grundlaget i Saud-slægtens etablering af Saudi-Arabien, hvorved salafisme blev en integreret og betydningsfuld del af den moderne saudiarabiske stats nationale grundfortælling og legitimitetsgrundlag. Den erklærede officielle islamtolkning, som den saudiarabiske stat legitimerer sin magt ved, var i udgangspunktet således wahhabismen (efter Wahhab), der langt hen ad vejen blot er en anden benævnelse for salafisme – en benævnelse, salafisterne selv vil afvise, fordi den rummer en upassende persondyrkelse.²³

Med den salafistiske tolkning som en integreret og væsentlig bestanddel af det saudiarabiske magtapparats selvforståelse burde netop Saudi-Arabien som stat være den ideelle ramme for det sande islamske samfund. Men allerede i udgangspunktet for den saudiarabiske stat måtte dens ledere gå på kompromis, idet statens grænser blev fastlagt ud fra realpolitiske og pragmatiske hensyn – først og fremmest til det vantro Storbritanniens krav om at få sine magtinteresser tilgodeset som betingelse for en anerkendelse af den nye stat.²⁴ Med andre ord skete der allerede i etableringen af staten en tilpasning af den islamiske doktrin til historiske og storpolitiske forhold. En tilpasning, der i salafistisk perspektiv vendte forholdet mellem religion og samfund på hovedet – idet det var islam, som måtte tilpasse sig de givne internationale magtforhold og ikke omvendt.

Vækkelsesbevægelsernes og salafisternes krav over for staten, som allerede i starten kom til udtryk i kritikken af den traditionelle og etablerede islam, reproduceredes således som en indre spænding og konflikt i konstitueringen af det moderne Saudi-Arabien. Det er denne konflikt, der konstant har givet næring til den islamiske opposition i Saudi-Arabien, og som er blevet styrket i takt med, at staten i stigende grad har ladet politiske og pragmatiske hensyn – herunder ikke mindst hensyn til de vestlige alliancepartnere med USA i spidsen – været styrende for forvaltningen af den islamiske arv.

Osama Bin Ladens verdensanskuelse har dybe rødder i denne indre spænding i den saudiarabiske stat og er som sådan stærkt præget af den islamiske oppositions kritik af kongehusets magtudøvelse, der ses som

22 Om Wahhab og Taymiyya, se DeLong-Bas, op.cit. og al-Rasheed, op.cit.

23 Se dog Wiktorowicz, op.cit., Mandaville, op.cit. og al-Rasheed, op.cit. for udvikling og diskussioner af forskelle mellem salafisme og wahhabisme.

24 Madawi al-Rasheed: *A History of Saudi-Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press 2002), pp. 65ff.

en klar afvigelse fra islams sande vej.²⁵ Også i talen om Muhammad-tegningerne kritiseres de arabiske regimer, herunder de saudiarabiske ledere, for ikke blot at praktisere en misforstået og fejlagtig islamisk fortolkning, men ligefrem for at være frafaldne muslimer (apostater). Det prekære spørgsmål om at undgå krig mellem muslimer (*fitna*) finder her sin praktiske løsning, idet såvel magthaverne i de islamiske lande som de islamiske lærde, der tilpasser troen gennem dialog med de vantro, i Osama Bin Ladins perspektiv simpelthen ikke er muslimer i streng forstand og derfor ikke alene kan, men bør bekæmpes.²⁶ Salafisterne monopoliserer således fortolkningen af islam og fordømmer alle andre fortolkninger som vildfarne og usande. Deres mission er at få muslimerne og det islamiske samfund tilbage på det rette spor.

Mission, oplysning og reformpolitik var midlerne for de tidligere salafiyabevægelser, mens der senere, især med Det Muslimske Broderskab i Egypten fra slutningen af 1920'erne, kom et mere aktivistisk politisk sigte i de nye vækkelsesbevægelser. Det var ikke mindst med grundlæggeren af Det Muslimske Broderskab, Hassan al-Banna, at missionsvirksomhed og politisk aktivisme smeltede sammen i en forestilling, hvor religion og politik blev set som to sider af samme sag – opgøret med sekularismen. Staten skulle ikke blot være en stat for muslimer, den skulle være islamisk i sin konstitution, hvilket principielt ville sige, at statens indretning og opbygning alene skulle baseres på Guds lov, *sharia*. Sharia forstås her ikke specifikt som de afsnit i Koranen, der direkte drejer sig om sharia, men mere bredt om Guds lov som et omfattende system til at regulere menneskelivet og dermed den orden – den islamiske orden – som skal gøre sig gældende i den islamiske stat.²⁷

Det Muslimske Broderskab blev hurtigt en vigtig politisk faktor med bred folkelig forankring i Egypten. Ved siden af sine åbne oplysnings-

25 Madawi al-Rasheed: *Contesting the Saudi State*, op.cit.; Joshua Teitelbaum: *Holier Than Thou. Saudi Arabia's Islamic Opposition* (Washington, DC: The Washington Institute for Near East Policy 2000); Søren Hove: *Hellige råd til kongen. Den saudiske islamistiske eksilopposition med specielt henblik på forholdet mellem den saudiske stat og den oppositionelle kultur i og uden for Saudi-Arabien*. Ph.d. afhandling, forsvaret på Institut for Historie, Syddansk Universitet 15. april 2009.

26 Denne argumentation om de arabiske ledere som apostater skærpes af Det Muslimske Broderskab i forbindelse med den radikaliserings, som ledsager Nasser-regimets forfølgelse af organisationen. Se f.eks. Johannes J.G. Jansen: *The Neglected Duty. The Creed of Sadat's assassins and Islamic Resurgence in the Middle East* (New York: Macmillan 1986), hvor Yusuf Qaradawi opsummerer argumentationen pp. 152-154. Se også Sayyid Qutb: *Milepæler* (Oslo: L.S.P. Forlag 2004).

27 Som en massebevægelse, der var stærkt optaget af navnlig sociale problemer i samtidens Egypten, skulle Det Muslimske Broderskab i de første mange år dog mere ses som en socialpolitisk folkelig bevægelse, der baserede sig på islamisk fundamentalistisk ideologisk grundlag, end som det politiske parti, det er blevet til i dag.

og missionsaktiviteter dannede det i begyndelsen af 1940 en militant og hemmelig afdeling, som bl.a. stod bag mordet på den egyptiske statsminister Nuqrashi Pasha.²⁸ Efter militærkuppet i 1952 blev Det Muslimske Broderskab i 1954 opløst af det nye Gamal Nasser-regime, der betragtede organisationen som den vigtigste konkurrent til magten. Anledningen var et mordforsøg på Nasser, som regimet beskyldte Broderskabet for, hvilket blev indledningen til en særdeles brutal undertrykkelse af bevægelsen.²⁹ Undertrykkelsen resulterede i omfattende fængslinger – og i at muslimske brødre flygtede til bl.a. Saudi-Arabien, hvor en del af bevægelsens politiske ideologer blev tilknyttet moskeer, islamiske institutioner samt lærdomscentre i Mekka og Medina, hvor de bidrog til en samtænkning af Det Muslimske Broderskabs politiske aktivisme med den saudiarabiske variant af salafismen baseret på wahhabismen.³⁰ Det var i dette miljø, at Saudi-Arabien såkaldte *awakening sheikhs* – Salman al-Hawali (født 1950) og Salman al-Auda (født 1955) – senere studerede. Det var her, de udviklede deres synteser af wahhabismen og tolkningerne fra Det Muslimske Broderskab i en række bøger, artikler og taler indtalt på kassettebånd, som har haft stor ideologisk betydning for den ideologi, Osama Bin Laden og andre jihadister fra 1980'erne og frem har bygget deres verdensanskuelse på.³¹ I Egypten, der fra 1954 blev enerådigt styret af Gamal Nasser, førte regimets bastante undertrykkelse af broderskabet til en radikaliserings af en del af brødrene, navnlig blandt dem, der tilbragte deres tid i fængsel.

En af Det Muslimske Broderskabs største og mest indflydelsesrige ideologer på den militante fløj, Sayyid Qutb, skrev netop sine skrifter, mens han var fængslet. To betragtninger hos Qutb fik særlig stor gennemslagskraft hos radikaliserede islamister og jihadister: For det første hans betegnelse af samtidens samfund i Egypten som *jahilliyya*, hvilket i islamisk traditionen er navnet for perioden i Mekka, før profeten fik sine åbenbaringer. Ved at betegne samtidens Egypten som jahilliyya beskyldte han den egyptiske regering – og for så vidt også de statsansatte imamer og ledere af de statsbetalte etablerede islamiske institutioner – for ikke at være muslimer. Med andre ord må de sande muslimer tage afstand fra samfundet og staten og trække sig tilbage fra dem begge –

28 Gilles Kepel: *The Prophet and Pharaoh* (London: as-Saqi 1995).

29 Se f.eks. Kepel, *The Prophet*, op.cit. eller Gilles Kepel: *Jihad. The Trail of Political Islam* (Cambridge, MA.: The Belknap Press of Harvard University Press 2002), p. 30.

30 Gilles Kepel: *The War for Muslim Minds. Islam and the West* (Cambridge, MA: Harvard University Press 2004), kapitel 5.

31 Ibid. samt Mamoun Fandy: *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* (New York: St. Martin's Press 1999).

som profeten gjorde, da han efter sine åbenbaringer trak sig tilbage til Medina. Som ham må de vende tilbage som krigere, der bekæmper staten og dens institutioner.³² Dermed gav Qutb jihad-begrebet en anden og mere politisk betydning, som gjorde det muligt at tolke det som en pligt til at gøre oprør. Dette er hans andet bidrag: I Qutbs fortolkning blev Jihad således en pligt til med våben at kæmpe for det sande islamske samfund – og de, der ikke var modtagelige for dette budskab, blev dømt enten vantro eller frafaldne muslimer.³³ Qutbs radikale tanker og politiske tekster mod den egyptiske stat fik for ham selv den konsekvens, at han blev dødsdømt og hængt i 1966. For hans ligesindede blev han hermed martyr i kampen for den sande tro. Hans bøger blev obligatorisk læsning for jihad-grupper – i Egypten, bl.a. hos den, der stod bag mordet på den egyptiske præsident Anwar Sadat i 1981, og også i det øvrige Mellemøsten, herunder for de wahhabitiske imamer i nogle af de lærde miljøer i Saudi-Arabien.³⁴

Selvom Qutb, navnlig efter terrorismen 11. september 2001, med rette fremstilles som den primære inspirationskilde for radikaliserede islamister, der propaganderer militant jihad,³⁵ er det vigtigt at understrege to forhold: For det første var Qutb primært en intellektuel, der ikke er ganske entydig med hensyn til hvilke praktiske og aktivistiske konsekvenser, der i samtidens politiske virkelighed burde drages af hans teorier. Samtidens reception af Qutb udmøntede sig derfor i forskellige skoler, rækkende fra en mere spirituel læsning til fortolkninger, der advokerede for decideret politisk oprør og vold.³⁶ For det

32 Kepel: *Jihad*, op.cit., p. 31.

33 Den fremstilling af Qutb er udbredt såvel blandt islamister som blandt vestlige forskere, men overser, at der er forskelle mellem Qutbs Koranlæsning og den gængse fortolkning hos al-Qaida, herunder omkring martyrbegrebet, der fortolkes meget mere aktivistisk hos al-Qaida end tilfældet er i den mere teologiske læsning. Her fastholdes, at det alene er i Guds magt at afgøre, hvem der bliver martyr, hvilket klart underminerer mange jihadisters tolkning, at de gennem deres jihad selv kan gøre sig fortjent til martyriet. Denne vigtige pointe er udviklet af den danske forsker Anne Kirstine Waage Beck i hendes speciale: *The »Letter of Muhammad Atta«. A Text Influenced by the Ideas of Sayyid Qutb?*, Københavns Universitet 2005.

34 Jansen, op.cit.

35 Således i Lawrence Wrights bestseller *Al-Qaida. Vejen til 11. september* (København: People's Press 2008).

36 Kepel, *Jihad*, op.cit., p. 31f. Ikke desto mindre havde Qutbs tanker indflydelse på de militante gruppers fortolkning af jihad, jf. f.eks. Ahmad S. Moussalli: *Radical Islamic Fundamentalism: The Ideological and Political Discourse of Sayyid Qutb* (Beirut: The American University of Beirut 1992), hvor det i konklusionen p. 244 hedder: »Also his fame is partly due to his formulation of a theory of political violence that the contemporary Islamic movement has been attached to. Whether it is al-Jihad al-Islami, al-Takfir wa al-Hijrah, al-Jihad, Tanzim al-Faniyyah al-Askariyah, Jund Allah – all these are theoretical followers of Sayyid Qutb.« Se endvidere Jansen, op.cit. for denne diskussion.

andet var Qutb bestemt ikke den eneste, der enten gjorde det muligt for islamister at tillægge jihad en politisk aktivistisk betydning eller direkte udviklede teorier i denne retning. Som en konsekvens af den moderne interesse for jihad, der udviklede sig i tiden fra den europæiske kolonialisme og frem, og som både førte til modernistiske og ganske apologetiske defensive fortolkninger og til radikale aktivistiske, finder man både i Egypten, men også uden for det arabiske Mellemøsten en række politiske tænkere og aktivister, som givetvis har haft en ligeså stor eller måske større indflydelse på den militante og aktivistiske udvikling af jihad begrebet end Qutb.³⁷

Iransk revolution, afghansk jihad og Camp David

Tre begivenheder i 1979 gav de radikale islamister yderligere fremdrift. Først den iranske revolution, der førte til islamistisk magtovertagelse under ledelse af ayatollah Khomeini. Selvom de nye islamistiske magthavere i Teheran var shia-muslimere, var selve det faktum, at det lykkedes for en islamistisk bevægelse både at trodse det sekulære shah-styre og gøre front mod supermagten USA og dens allierede Israel en kolossal inspiration for de islamistiske grupperinger i hele Mellemøsten og Sydasiens. Selvom der næppe er direkte sammenhæng, er det omvendt næppe tilfældigt, at tre aktioner fandt sted omtrent samtidig: Først besatte islamistiske iranske studerende den amerikanske ambassade i Teheran 4. november 1979, dernæst gennemførte en saudiarabisk salafistisk gruppe 20. november en besættelse af den store moske i Mekka, hvorefter pakistanske studerende 21. november samme år angreb den amerikanske ambassade i Islamabad, der blev sat i flammer og totalt ødelagt.³⁸ Tre klare tegn på, at et islamistisk oprør vendt mod de lokale mellemøstlige regeringer og deres amerikanske allierede ulmede i regionen.

Samme år indgik Israel og Egypten en fredsaftale, der var forhandlet i Camp David med den amerikanske præsident Jimmy Carter som mægler. Camp David aftalen, der ikke blot medførte egyptisk anerkendelse af staten Israel, men tillige fred mellem en arabisk frontlinjestat, Egypten, og den jødiske stat, blev af mange i det arabiske og muslimske

37 Hele denne begrebshistorie er fremragende kortlagt i Rudolph Peters, op.cit., navnlig kapitlerne 7-10.

38 Steve Coll: *Ghost War: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001* (New York: The Penguin Press 2004), p. 23. Om besættelsen af den store moske i Mekka: Yaroslav Trofimov: *The Siege of Mecca: The Forgotten Uprising in Islam's Holiest Shrine and the Birth of Al Qaeda* (New York: Doubleday 2007).

Mellemøsten set som et decideret forræderi fra den egyptiske præsident Anwar Sadats side, som kom til at koste ham livet, da militante islamister skød ham ved en militærparade i Cairo i 1981. Camp David-aftalen førte således til en stor mobilisering blandt de militante islamister i hele regionen.

Den tredje og formentlig vigtigste begivenhed var organiseringen af den islamistiske modstandskamp mod Sovjetunionen, efter at den kommunistiske supermagt havde besat Afghanistan december 1979. USA, der frygtede, at Sovjetunionen med sin militære intervention i Afghanistan i virkeligheden sigtede mod at få adgang til de vigtige havne og oliefelter i Den Arabiske Golf, etablerede hurtigt et samarbejde med Saudi-Arabien og Pakistan om støtte til islamistiske modstandsgrupper, mujahidin-bevægelsen, i Afghanistan, hvis ledere selv havde tætte kontakter til salafistiske miljøer navnlig i Saudi-Arabien. Det var den pakistanske efterretningstjeneste (ISI), der helt kom til at styre støtten til mujahidin, og den gik primært til de afghanske salafister. Over en periode på godt 10 år investerede USA tre mia. U.S. dollars i de afghanske mujahidin, der fik omtrent det samme beløb fra Saudi-Arabien. I de første år var den amerikanske støtte hemmelig, men da den i midten af 1980'erne var kendt overalt og ivrigt blev diskuteret i den amerikanske kongres, hvor nogle af medlemmerne fra Repræsentanternes Hus kappedes om at få øgede bevillinger igennem, sendte USA avancerede våben, heriblandt Stinger-missiler, til dem, der i USA blev kaldt de afghanske *frihedskæmpere*. I Afghanistan og Pakistan fandt der en eksponentiel vækst i islamiseringen sted, der resulterede i etableringen af tusindvis af Koranskoler (madrassa'er), oprettelsen af træningslejre og rekruttering af islamister fra Mellemøsten, Sydasien samt Central- og Sydøstasien til jihad mod Sovjetunionen.

På den ene side var den amerikanske støtte til mujahidin en succes, eftersom Sovjetunionen i 1988 officielt erklærede en tilbagetrækning fra Afghanistan, som blev fuldendt i 1989. Hertil kom, at det sovjetiske eventyr og problemer i Afghanistan bidrog til den proces, der få år senere førte til Sovjetunionens opløsning. På den anden side havde missionen i den grad *boosted* det jihadistisk-orienterede islamistiske miljø i såvel Mellemøsten som i store dele af Asien.³⁹

Når det gjaldt udsendelsen af frivillige til krigen i Afghanistan, var Saudi-Arabien behjælpelig, og staten sanktionerede den militante ji-

³⁹ Betydningen af den amerikanske politik i Afghanistan er dokumenteret i samlingen af deklassificerede kilder i The National Security Archive på George Washington University og fremragende skildret i Coll, op.cit.

had som en både legitim og nødvendig aktivitet. Som den norske forsker Thomas Hegghammer har dokumenteret gennem sine unikke studier i Saudi-Arabien, var resultatet, at jihad blev en socialt accepteret og respektabel handling i det saudiarabiske samfund, hvor de mange familier, der havde haft sønner, fædre eller fætre i jihad i Afghanistan ikke var skamfulde, men stolte.⁴⁰ Den samme sociale accept af jihad mod de udefrakommende vantro besættelsesstyrker blev også udbredt i Pakistan, hvorfra der den dag i dag er et stort potentiale for al-Qaida og Taliban til at rekruttere mujahidin til oprøret mod den afghanske regering under Hamid Karzais ledelse (udpeget 2002) og koalitionen af de villige, organiseret af NATO, der skal hjælpe den afghanske regering med at vinde kontrol over landet.

Sovjetunionen blev tvunget ud, men den i den henseende succesfulde støtte til mujahidin efterlod en gennemislamiseret region med mange grupperinger, der fandt jihad både legitim og meningsfuld – og hvor potentialet til organisering af og rekruttering til jihad såvel i som uden for regionen var kolossalt. Det var lige præcis i denne sammenhæng, at det bedst organiserede og mest betydningsfulde netværk, al-Qaida, etablerede sig. Og det er herfra, at den oprørs- og offerideologi, som fuldtonende kommer til udtryk i Osama Bin Ladens taler, spredte sig gennem effektiv propaganda. Det var veteraner fra Afghanistan, som i 1990'erne fandt vej til konfliktzoner i Kaukasus, Syd- og Sydøstasien, Centralasien, Afrika, Mellemøsten samt muslimske indvandremiljøer i Europa og i begyndelsen af årtiet til Brooklyn i New York, hvorfra gruppen bag angrebet på World Trade Center i 1993 blev rekrutteret af aktionens leder Ramzi Yousuf. Det var også herfra, at al-Qaida i samarbejde med netværk i Tyskland og Spanien organiserede angrebene på World Trade Center og Pentagon 11. september 2001.

Opsummerende er det vigtigt at konstatere, at islamismen i bred forstand og den militante del af den, jihadismen, i mere snæver forstand er udrundet af nogle konkrete historiske forløb og sammenhænge, som har rødder tilbage til den modernisering af Mellemøsten, der til en vis grad blev indledt med den europæiske kolonisering. Samt at den i udgangspunktet var dybt påvirket og inspireret af udviklinger i Europas idéhistorie, der gentænkes i en ny og politiseret fortolkning af islam – i direkte opposition til store dele af den islamiske tradition

40 Se Thomas Hegghammer: »Terrorist Recruitment and Radicalization in Saudi Arabia«, i *Middle East Policy*, vol. VIII, nr. 4, 2006, pp. 39-60; Thomas Hegghammer: *Violent Islamism in Saudi Arabia, 1979-2006*. PhD Thesis in Political Science. Institut d'Études Politiques de Paris, 2007.

og de etablerede islamiske institutioner. Den nye fortolkning – med salafismens fremkomst omkring det forrige århundredeskifte – er først og fremmest motiveret i samfundskritik. Der er altså tale om en politisk ideologi, der formulerer sig gennem nytolkning af de islamiske grundtekster, men hvis sigte ikke er en reform af islam, men tværtimod en radikal forandring af stat og samfund i den islamiske verden.

Med Afghanistan-krigen 1979-1992 udvides det revolutionære oprør fra at rette sig mod de lokale regeringer – den nære fjende – til ligeledes at inkludere disse regeringers allierede i Vesten, først og fremmest USA, men senere også de europæiske lande – den fjerne fjende. Global jihadisme er dermed udtryk for indre konflikt i landene i den islamiske verden, der handler om, hvilken orden, der skal gøre sig gældende her, men som globaliseres – navnlig med Afghanistan-krigen.⁴¹

Groft sagt indebærer dette, at jihadismen i dag har to fronter, nemlig en indre front, som retter sig mod de mellemøstlige regeringer, og en ydre front, som retter sig mod USA og Europa. I Ayman al-Zawahiris og Osama Bin Ladens tolkning er der en klar sammenhæng mellem de to fronter, fordi regeringerne i Jordan, Egypten og Saudi-Arabien, men selvsagt mest tydeligt i Afghanistan og Irak, ene og alene sidder på magten takket være vestlig støtte, såvel økonomisk og politisk som militært. Sigtet med jihad – terrorisme – i Vesten er derfor dobbelt, nemlig for det første at presse Vesten ud af Mellemøsten og Sydasien med henblik på at berede vejen for en islamistisk revolution, sådan som det allerede engang er lykkedes i Iran, og, for det andet, at inspirere *de muslimske masser* til at gøre oprør mod den nære fjende. Det fremhævede begreb anvendes af al-Zawahiri i hans 'efterskrift' til 11. september-terrorismen;⁴² igen er analogien med marxistisk-leninistisk terminologi og strategi slående.

Den franske islamforsker Gilles Kepel har på dette grundlag argumenteret for, at 11. september-terrorismen var en fiasko, netop fordi de muslimske masser i Mellemøsten *ikke* rejste sig.⁴³ Heri har han ret. Ikke desto mindre må man konstatere, at 11. september-aktionerne – samt ikke mindst den vestlige reaktion i form af krigen mod terror – i høj grad har inspireret netværk uden påviselig direkte forbindelse til

41 Fawaz A. Gerges: *The Far Enemy. Why Jihad Went Global* (Cambridge: Cambridge University Press 2005).

42 Ayman al-Zawahiris tekst *Knights Under the Prophet's Banner* findes oversat i sin fulde længde i Laura Mansfield: *His Own Words. A Translation of the Writings of Dr. Ayman al-Zawahiri* (TLG Publications 2006).

43 Gilles Kepel: *The War for Muslim Minds. Islam and the West* (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press 2004).

al-Qaida såvel i som uden for Europa til at tage del i den globale jihad. Det gælder således ved de to store terroraktioner på Bali i 2002 og i Madrid i marts 2004 samt ved en række mislykkede – afværgede – forsøg på at gennemføre aktioner. Fælles for disse sager er, at de blev gennemført eller forsøgt gennemført uden operativ styring fra den gamle al-Qaida-top. Derimod var de tydeligvis inspireret af al-Qaidas ideologi såvel som strategi. Det samme mente man i første omgang om terrorbomberne i London i juli 2005. Men som vi skal komme tilbage til, har efterforskningen tilvejebragt indsigt, som både indikerer, at her var al-Qaida direkte involveret, og samtidig understøtter teorien om, at netværket er aktivt og reorganiseret med base i Pakistan. Kepel har således ret i, at 11. september ikke førte til en transnational revolution i det arabiske Mellemøsten, hvor de arabiske regimer i en islamistisk variant af dominoteorien skulle falde et efter et, men han underspiller, at terrorismen i New York og Washington i 2001 faktisk førte til en ganske omfattende tilslutning til al-Qaidas jihad, ikke mindst, men heller ikke alene, i Europa. Med 11. september begivenheden fik al-Qaida og Osama Bin Laden slået deres navne fast i medier og blandt potentielle militante rundt om i verden. Bush-regeringens initiering af krigen mod terror med Irak-krigen og fangelejren på Guantanamo har understøttet al-Qaidas branding, hvilket Osama og hans folk dygtigt har udnyttet i deres mediestrategi, som har gjort det muligt for al-Qaida at reorganisere sig og tiltrække sympatisører til træning til terrorisme bl.a. i Europa.

Irak og striden mellem sunni- og shia-islam

Hertil kommer Iran. Efter at amerikanerne fjernede republikkens fjender i både øst (Taliban) og vest (Saddam Hussein), blev landet væsentligt styrket i regionen. Bredt i de mellemøstlige befolkninger står Iran som den stat, der mest konsekvent fører en anti-amerikansk politik med krav om en selvstændig palæstinensisk stat i hele området mellem Jordan-floden og Middelhavet, hvilket samtidig vil være enden på staten Israels eksistens. I dag er det med andre ord Iran, der sammen med Syrien, Hamas, Hizbollah og al-Qaida mest markant formulerer de traditionelle panarabiske mærkesager, mens de pro-amerikanske arabiske regeringer i Cairo, Amman og Riyadh lurepasser – motiveret af det, store dele af deres egne befolkninger ville betegne som misforstået loyalitet med USA i krigen mod terror.

Disse regeringer har det seneste årstid i stigende grad fremstillet konflikterne i Mellemøsten som en konfrontation mellem shia-muslimer og sunnier, idet de henviser til fremvæksten af en såkaldt shia-muslimsk halvmåne, der strækker sig fra Iran over det shia-muslimske flertal i den irakiske regering og Iraks parlament ned over østkysten på Den Arabiske Halvø og ind i Libanon, med Hizbollah som en særdeles vigtig politisk faktor.⁴⁴ Men billedet er væsentligt mere broget, hvilket for alvor blev tydeligt i forbindelse med krigen i Libanon i sommeren 2006. Mens netop Saudi-Arabien, Egypten og Jordan i starten af krigen sendte klare signaler om, at de opfattede Hizbollah som problemet og mere end lod ane, at de faktisk så med tilfredshed på, at Israel nedkæmpede den shia-muslimske milits, sendte de sunni-muslimske islamistiske oppositionsgrupper i alle lande helt andre signaler i form af støtte til Hizbollah.⁴⁵ Det gjaldt selvsagt for det sunni-muslimske Hamas, men også for det Det (sunnii-)Muslimske Broderskab i Egypten og ganske bemærkelsesværdigt for nogle af de højt profilerede (sunnii-muslimske) imamer i Saudi-Arabien, hvor forholdet til shia-islam traditionelt er ekstra anstrengt. Endelig kom al-Qaida på banen med en tale af Ayman al-Zawahiri, hvor han ikke blot udtrykte udtalt støtte til Hizbollahs kamp mod Israel og mod USA's forsøg på at 'skabe en ny orden i Mellemøsten', som udenrigsminister Condoleezza Rice formulerede det, men tillige henviste til de shia-muslimske martyrer Ali og Hussein.⁴⁶ Med andre ord samlede fronterne sig *på tværs* af den shia- og sunni-muslimske deling. I stedet grupperede man sig i de islamistiske kræfter, der klart er imod en ny amerikansk orden i Mellemøsten (Iran, Syrien, Hamas, Islamisk Jihad, Det Muslimske Broderskab, salafistiske imamer i Saudi-Arabien og selvfølgelig Hizbollah) – over for dem, der enten af overbevisning eller af politisk pragmatisk nødvendighed er for USA's

44 Betegnelsen shia-muslimsk halvmåne blev anvendt i et interview med Jordans kong Abdallah II i et interview med *Al-Sharq al-Awsat* og bragt i engelsk oversættelse i *Jordan Times*, 25. januar 2007. Henvisninger stammer fra Morten Valbjørn: »Libanonkrigen i skyggen af den Nye Arabiske Kolde Krig«, Lars Erslev Andersen et al.: *Nye Kolde Krige i Mellemøsten* (Odense: University of Southern Denmark Press 2007). Valbjørns artikel udfolder en længere analyse af den såkaldte shia-sunni-muslimske debat. Se også Vali Nasr: *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* (New York: W.W. Norton 2007). Marc Lynch's blog, Abu Aardvark Blog (<http://abuaardvark.typepad.com/abuaardvark>) rummer mange forskellige og gode indlæg i debatten.

45 For en nærmere analyse, se »Region in Crisis: US-Saudi Relations. A Conversation with F. Gregory Gause III«, lokaliseret 21. juni 2009 på <http://www.saudi-us-relations.org/articles/2006/interviews/060728-gause-interview.html>.

46 Ayman al-Zawahiri: »The Zionist-Crusader War in Gaza and Lebanon«, in Laura Mansfield (ed.): *Al Qaeda 2006 Yearbook. The 2006 Messages from al Qaeda Leadership*, TLG Publications 2007 (se <http://www.lauramansfield.com,/j/yearbook.asp>, besøgt den 19. juli 2009), pp. 223-230.

projekt og mod den øgede iranske indflydelse i regionen (regeringerne i Libanon, Saudi-Arabien, Egypten, Jordan og selvfølgelig Israel).

Det shia-muslimske Iran blev efter Irak-krigen i 2003 politisk styrket i regionen, hvor de islamistiske kræfter bakker op om iranernes anti-amerikanske og anti-israelske retorik og politik.⁴⁷ Samtidig er det klart, at denne opbakning til og styrkelse af de islamistiske kræfter går på tværs af sunni-shia-delingen. Som i Osama Bin Ladens tale vejer de politiske og strategiske forhold langt tungere end teologiske og religiøse argumenter. Netop al-Qaidas støtte til Hizbollah under sommerkrigen i Libanon i 2006 er et klart vidnesbyrd herom. Akkurat denne pragmatiske blanding af teologi og politik understreger, at det mere handler om ideologisk kamp end om religiøse dyder, og at de teologiske dogmer er til fals for politisk-ideologisk fortolkning. Således er tonerne fra Ayman al-Zawahiri i dennes vurdering af Hizbollah og shia-islam fuldstændig ændrede i 2008 sammenlignet med opfordringen til at støtte Hizbollah i krigen mod Israel i 2006. Hvert år omkring 11. september udsender al-Qaidas medieselskab en video, der både skal celebrere 11. september-terrorismen og samtidig gøre status i krigen mod korsfarere og zionister samt bebude nye angreb og strategier. I 2008 brugte al-Zawahiri sin taletid til at rette et frontalangreb mod shia-islam, Iran og Hizbollah. I modsætning til 2006 trak han teologiske argumenter frem om, at shia-islam er en kættersk religion, Iran beskyldes for nærmest at være i ledtog med USA og Hizbollah for at være kujoner, der indgår aftaler med Israel, i modsætning til Taliban og al-Qaida, som fortsætter kampen mod de uhellige fra skjulesteder i bjergene.⁴⁸ At Iran i al-Qaidas retorikken dukker op som en hovedfjende i 2008, kan formentlig begrundes i Den Islamiske Republiks styrkede position i Irak og Irans støtte til den siddende regering, der mobiliserer med henblik på en fremtidig kamp mod de irakiske sunni-muslimere. Det er en mærkesag for al-Qaida, at det er salafister, der ender med at sætte sig på magten i Irak og gøre landet til en ny base for al-Qaida-aktivitet. Derfor er det et forklaringskrævende problem for al-Zawahiri, at hans organisation i 2008 stort set er blevet presset ud af en uheldig alliance mellem det

47 Trita Parsi: *Treacherous Alliance. The Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States* (New Haven: Yale University Press 2007).

48 I 2008 var videoen planlagt til offentliggørelse på det vigtigste jihad-diskussionsforum, *al.Ekhlaas*, på svårsdagen for terrorangrebene 11. september 2001. Imidlertid gik denne hjemmeside sammen med fire andre vigtige jihad-hjemmesider ned den 10. september. Det lykkedes først *Al-Fajr Media Center* at få videoen, hvis engelske titel i 2008 er *Results of 7 years of the Crusades*, offentliggjort 19. september, jf. »Tumult over al-Qaeda's State of the Union«, *InSite Newsletter* October 2008.

amerikanske militær og »forræderiske sunni-muslimske sheiker«, samtidig med at den iranske indflydelse i Irak vokser. Der må kæmpes på begge fronter, hvis al-Qaida skal fastholde sit image, derfor er kritikken mod de irakiske overløbere og Iran blevet stadig mere udtalt i 2008. På grund af den brede opbakning til Hizbollah i Israel-fjendtlige kredse i 2006 valgte al-Zawahiri af politisk strategiske grunde at støtte den shia-muslimske gruppe, men på grund af al-Qaidas fiasko i Irak og Irans voksende indflydelse er tonen den modsatte i 2008. Om ikke andet viser dette, at politisk strategi vægter tungere end teologiske dogmer, der hentes frem og fortolkes i lyset af de skiftende sammenhænge – det omvendte er ikke tilfældet.

Al-Qaida: Metafor eller operativt center?

Med sit vidtforgrenede medienetværk, der både involverer produktionsselskabet al-Sahab, et internethotel, adskillige hjemmesider, hvoraf fem har mange besøgende og et stort antal faste brugere, samt en stadig mere professionel distributionsstrategi er alle enige om, at det er lykkedes al-Qaida at fastholde opmærksomheden i de globale mediestrømme og samtidig udvikle et effektivt instrument til at sprede ideologien og opfordringer til jihad. Adskillige har spekuleret på, om Internettet, navnlig de password-beskyttede *chatrooms* på hjemmesiderne, blev benyttet operationelt til planlægning og organisering af terrorisme samt til rekruttering.⁴⁹ Mere indgående forskning viser imidlertid, at nettet ikke bruges til at udveksle operationelle detaljer. Således har den amerikanske forsker Will McCants konstateret, at hjemmesiderne og al-Qaidas stort anlagte mediestrategi primært tjener et ideologisk formål i spredningen af al-Qaidas verdenssyn samt tilbyder et online samfund, hvor sympatisører kan få deres ideologi og jihad-identitet bestyrket og bekræftet. De operationelle færdigheder må derimod hentes og tilvejebringes andre steder.⁵⁰

Det er præcis på dette punkt, diskussionen om, hvordan og hvor meget al-Qaida har reorganiseret og udviklet sig efter 11. september 2001, står. Al-Qaida havde i 1990'erne etableret sig i de afghanske bjerge

49 Brynjar Lia: »Al-Qaida online: understanding jihadist Internet infrastructure«, *Jane's Intelligence Review*, January 1, 2006; Daniel Benjamin & Steven Simon: *The Next Attack. The Failure of the War on Terror and a Strategy for Getting it Right* (New York: Times Books 2005).

50 Will McCants: Jihadi Discussion Forums. Forelæsning på Dansk Institut for Internationale Studier, København, 1. september 2008, jf. <http://www.diis.dk/sw64659.asp> (besøgt 21. juni 2009). Se også www.jihadica.com.

med træningslejre og andre faciliteter. Al-Qaida og Osama Bin Ladin blev i anden halvdel af 1990'erne tætte allierede med det siddende Taliban-styre under ledelse af Mullah Omar. I denne periode kunne al-Qaida drive sine træningslejre i Afghanistan på den betingelse, at de tilrejsende jihadister holdt sig ude af den afghanske borgerkrig. De skulle ikke trænes til at kæmpe i Afghanistan, men til at lave terrorisme i Europa, mod USA eller infiltrere militser i konfliktzonerne i Algeriet, Balkan, Kashmir, Mellemøsten og Tjetjenien. Arbejdsdelingen var klar: Taliban kæmpede for kontrol i Afghanistan, mens al-Qaidas mål var en revolution i det arabiske Mellemøsten, der skulle oprette islamiske stater her, dels ved at opildne til oprør i de arabiske lande, dels ved at presse USA ud af Mellemøsten og dels ved at gennemføre terrorisme mod de lande, der støttede USA og de regimer i Mellemøsten, som al-Qaida fordømte som forræderiske og u-islamiske, først og fremmest Saudi-Arabien og Egypten. Med andre ord var Talibans dagorden lokal, mens al-Qaidas var global i den forstand, at fjenderne skulle bekæmpes både i og uden for regionen. Det var derfor et stort slag for al-Qaida, da Taliban-regimet faldt, og organisationens lejre i Tora Bora-bjergene blev bombet. De mistede deres baser, mange blev dræbt og sendt på flugt, og de overlevende ledere, herunder Osama bin Laden og Ayman al-Zawahiri, blev udsat for en konstant jagt fra USA, Pakistan og diverse efterretningstjenester.

Alt dette førte til, at al-Qaida i årene efter og frem til 2005 fremstod særdeles svækket. Ganske vist så man aktioner, som blev tilskrevet al-Qaida. Det drejer sig især om aktioner i Sydøstasien, Mellemøsten og Tyrkiet. Bortset fra Tyrkiet, hvor terrorister i 2003 bombede en britisk bank i Istanbul, var det uklart, hvilken rolle al-Qaida operativt spillede i disse aktioner. Den almindelige teori var, at terroristerne var personer, der enten tidligere havde fået træning i al-Qaidas lejre, eller som efter inspiration fra al-Qaida havde organiseret deres egne netværk og faciliteter, som stod bag disse handlinger. Det samme gælder de voldsomme bomber i Madrid i marts 2004. Her er der ikke meget, der peger i retning af, at al-Qaida ledelsen var operativt involveret, men der er ikke tvivl om, at nogle af de involverede tidligere havde haft kontakt til al-Qaida-aktører. De fleste terrorismeforskere og efterretningstjenester karakteriserede derfor al-Qaida som særdeles aktiv i spredningen af ideologi og opfordring til terrorisme, men uden den store operative kapacitet. Osama bin Laden og Ayman al-Zawahiri var i spidsen for et effektivt mediecenter, der inspirerede lokale netværk rundt om i verden

til selv at organisere terrorisme. Men det gamle al-Qaida eksisterede ifølge disse teorier ikke længere.⁵¹

Fra terrorismeforskning til radikaliserings teori

Teorien var måske rigtig på dette tidspunkt, og den blev i første omgang yderligere bestyrket af den måde, bomberne i London i juli 2005 blev fremstillet i medierne på. Her sprængte tre mænd sig selv i luften i Londons undergrundsbane mens en fjerde udløste sin bombe i en bus. Alle fire bombemænd havde haft deres opvækst i England. Bortset fra den ene, der havde haft nogle problemer med skolen og med noget småkriminalitet, havde de virket godt integrerede i det engelske samfund med job og familie. Det blev fremhævet, at de ikke havde forbindelser til radikale islamistiske miljøer, hverken i England eller andre steder.⁵² En amerikansk forsker, Marc Sageman, havde i 2004 udviklet en teori om *Leaderless Jihad*, hvor teorier om gruppedynamik og lokale netværk skulle forklare, hvordan såkaldte hjemmedyrkede grupper kunne udvikle sig helt af sig selv i lokalmiljøerne i de vestlige samfund.⁵³ For forskere, der var enige i Sagemans teori, eksisterede al-Qaida mest som ideologi og retorik, der ganske vist blev dygtigt formidlet fra de stadig mere professionelle jihad-mediegrupper, men som operativt set var impotente. Et egentligt operativt al-Qaida center eksisterede ikke længere, og den største terrortrussel stammede i stedet fra disse selvbestaltede grupper, der voksede frem i de europæiske samfund.

Dermed blev fokus, såvel i de europæiske staters antiterrorisme-strategier som hos terrorforskerne, flyttet fra studiet af al-Qaida og til hjemmedyrkede, radikaliserede grupper. I stedet for forskning i de militante salafisters rolle i de politiske konflikter i Mellemøsten og Sydasiens blev det studiet af radikaliseringsprocesser i de ekstremistiske grupper i de europæiske samfund, som tiltrak de statslige forskningsbevillinger.⁵⁴ Dette afspejlede sig også i den lovgivning, der

51 Jason Burke: *Al-Qaeda. Casting a Shadow of Terror* (London: I.B. Tauris 2003); *Harmony and Disharmony. Exploiting al-Qa'ida's Organizational Vulnerabilities*, Combating Terrorism Center, Department of Social Sciences, United States Military Academy at West Point, February 2006; Lars Erslev Andersen: »The Success of the Transforming al-Qaida«, under udgivelse i *Intellectual Discourse* (University of Malaysia 2009).

52 Daniel Benjamin, op.cit.

53 Marc Sageman: *Understanding Terror Networks* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2004); Marc Sageman: *Leaderless Jihad. Terror Networks in the Twenty-First Century* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2008).

54 Såvel på nationalt plan som i EU-regi blev der fra 2005 igangsat en lang række

blev iværksat i England og Danmark, der skærpede overvågning og indførte *control orders* – overvågning af og tilhold mod individer, som myndighederne skønner udgør en sikkerhedsrisiko.⁵⁵ Terrorismens rødder blev i denne lovgivning samt i de mange forskningsinitiativer betragtet som værende fæstnet i muslimske indvandrersamfund og i disses kultur og religion, frem for i de politiske konflikter i Mellemøsten og Sydasiens. I nogle kredse blev islam og islamisme set som den primære årsag til terrorisme og vold, ikke på grund af de politiske konflikter, muslimer internationalt er involveret i, men på grund af deres religion, som enkelte forskere betegnede som totalitaristisk i analogi til stalinisme og nazisme.⁵⁶

Imidlertid har efterforskningen af Londonbomberne samt en række andre sager i England vist, at denne teori ikke holder. Udviklingen fra islamist med sympati for al-Qaidas ideologi til aktiv jihadist finder ikke alene sted i en lille gruppe, der kun har Internettet som vejleder og inspirator. Ganske vist har man set forsøg på islamistisk terrorisme i sådanne kredse, men resultatet er som regel amatøragtigt og kluntet.⁵⁷ Terrorister har i langt de fleste tilfælde brug for træning og konkrete anvisninger. Denne træning foregår ikke på Internettet, men i det fysiske møde med kompetente instruktører. Det er i den sammenhæng interessant, at tre af de fire London-bombemænd havde været i Pakistan, ligesom efterforskning har dokumenteret, at de både havde besøgt de

forskningsprojekter, der skulle kortlægge radikaliseringsprocesser, først og fremmest i muslimske indvandremiljøer. I 2006 blev en bevilling fra Folketinget til forskning i terrorisme, der gik til DIIS, defineret som forskning i radikaliseringsprocesser i Europa, og i foråret 2008 blev der ved Aarhus Universitet oprettet et Center for Forskning i Islamisme og Radikaliseringsprocesser med en bevilling på 10 millioner kr. fra Folketinget, jf. <http://www.cir.au.dk/> (besøgt 2. august 2009). I EU-regi findes f.eks. et konsortium af forskningsinstitutioner, der undersøger radikaliseringsprocesser, se *Transnational Terrorism, Security, and the Rule of Law (TTSRL)*, jf. <http://www.transnationalterrorism.eu/> (besøgt 2. august 2009).

55 »Prevention of Terrorism Act 2005«, Office of Public Sector Information, lokaliseret 22. juni 2009 på http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2005/ukpga_20050002_en_1#Legislation-Preamble; Jean-Claude Paye: »The End Of Habeas Corpus in Great Britain«, *Monthly Review*, vol. 57, 2005, nr. 6. *The Council of the Bars and Law Societies of Europe (CCBE)* udtrykte i en resolution af 19.11. 2005 bekymring over EU landenes anti-terrorlovning, se <https://www.advokatsamfundet.dk/Default.aspx?ID=11687&M=News&PID=0&NewsID=6831> (besøgt 22. juni 2009).

56 Mehdi Mozaffari: »What is Islamism? History and definition of a concept«, *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol. 8, 2007, nr. 1; Mehdi Mozaffari: »Islamisme er totalitarisme«, *Weekendavisen*, 29.06. 2007.

57 Dette gælder f.eks. for den danske sag fra Vollsmose, hvor to blev dømt til 12 års fængsel 10. april 2008. Der er næppe tvivl om, at de to dømte havde planer om at konstruere en bombe, men efterforskningen og retssagen viste med al tydelighed, at de på grund af deres uvidenhed var meget langt fra at gennemføre planen. Se f.eks. Kaare Gotfredsen: *Terrorismen fra Vollsmose* (Odense: TV2 2008).

radikale miljøer i London og kendte adskillige af de medlemmer fra andre grupper, som britisk politi har optrævlet siden 2004.⁵⁸ I England tegner der sig et billede af et militant miljø, der både har forbindelser til hinanden og til miljøer i Pakistan.

Derfor peger forskere på, at al-Qaida siden 2005 både er blevet reorganiseret og direkte involveret i planlægning og organisering af forsøg på terrorisme i såvel Europa som i USA.⁵⁹ Faktisk udsendte al-Qaida et år efter terrorismen i London en video, der viste den ene af selvmordsbomberne begrunde sin udåd. Ifølge forskerne er al-Qaida derfor mere end blot en mediecentral, der spreder ekstremistiske budskaber. Tværtimod er al-Qaida blevet reorganiseret til at fungere meget lig den måde organisationen virkede på før 11. september, nemlig ved at tiltrække sympatisører bl.a. fra Europa til træningslejre, der i dag ikke ligger i Afghanistan, men i Pakistan. Der er således sket en dobbelt udvikling med al-Qaida: På den ene side er organisationen blevet professionaliseret i sin markedsføring, hvor den virkelig har udnyttet det *brand*, den fik i forbindelse med 11. september 2001, hvilket blev stærkt understøttet af det billede, USA og de vestlige allierede konstruerede af al-Qaida i forbindelse med krigen mod terror. På den anden side er det lykkedes at finde nye steder at etablere baser og træningslejre, hvortil frivillige sympatisører kommer og får instruktion med det formål at vende tilbage til deres udgangspunkt, f.eks. i Europa, for at organisere terrorisme. Dermed er teorien om, at al-Qaida med krigen i Afghanistan ikke længere er operationelt aktiv ikke gyldig. Tværtimod synes den største terrorismetrussel rettet mod vestlige interesser at stamme fra et reorganiseret al-Qaida med base i stammeområderne i Pakistan.

58 Bruce Hoffman: *Islam and the West: Searching for Common Ground. The terrorist Threat and the Counter-Terrorism Effort*. Testimony presented to the Senate Foreign Relations Committee, U.S. Congress, Washington, D.C. July 18, 2006; Bruce Hoffman: *Combating Al Qaeda and the Militant Islamic Threat*. Testimony presented to the House Armed Services Committee, Subcommittee on Terrorism, Unconventional Threats and Capabilities, U.S. Congress, Washington, D.C., February 16, 2006; Bruce Hoffman: *Challenges for the U.S. Special Operations Command Posed by the Global Terrorist Threat. Al Qaeda on the run or on the march?* Written Testimony Submitted to The House Armed Services Subcommittee on Terrorism, Unconventional Threats and Capabilities, U.S. Congress, Washington, D.C., February 14, 2007, Bruce Riedel: *The Search for Al Qaeda. Its Leadership, Ideology, and Future* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press 2008).

59 Hoffman, op.cit.

Det nye al-Qaida

Der er flere grunde til, at denne reorganisering af al-Qaida har kunnet lade sig gøre. Den vigtigste er formentlig Irak-krigen, der flyttede de vestlige koalitionsstyrkers fokus væk fra Afghanistan, som i stedet blev overladt til upålidelige lokale krigsherrer samt til Pakistan, samtidig med at al-Qaida benyttede lejligheden til at organisere oprørskampen i Irak.⁶⁰ Den måde, USA valgte at gennemføre krigen i Irak på, med en lille hær, begrænset international opbakning og uden konkrete planer og viden om de lokale forhold, gjorde, at al-Qaida folk kunne søge til Irak og mobilisere lokale til oprørskamp. Det gav al-Qaida fornyet styrke og publicity, der gjorde det lettere for organisationen at rekruttere. Samtidig med, at al-Qaida fik nye baser i Irak, blev en yngre generation uddannet i kamp, og de færdigheder har nogle af dem taget med tilbage til Pakistan og Afghanistan. Dertil kom, at Pakistan spillede en dobbeltrolle, der tillod såvel Taliban som al-Qaida at tage kontrol over grænseområderne mellem Afghanistan og Pakistan (*Federally Administrated Tribal Areas*, FATA). På den ene side meldte Pakistan sig under USA's faner i krigen mod terror, på den anden side havde den pakistanske stat brug for islamistiske militser i det spændte forhold til nabostaten Indien, både i Kashmirkonflikten og generelt i spørgsmålet om Pakistans omstridte grænser. Derfor har vi set, at Pakistan på den ene side stiller sig på USA's side og på den anden side kynisk tillader Taliban at operere ind i Afghanistan, hvor organisationen organiserer modstanden mod USA og NATO-styrkerne.

Problemet for Pakistan er, at støtten til de islamistiske grupperinger truer landet indefra. Frem til 2004 var Pakistans konfrontation med al-Qaida mildest talt tøvende. Men efter nogle attentatforsøg mod den daværende præsident Musharraf begyndte de pakistanske sikkerhedsstyrker at jage al-Qaida. De mødte imidlertid stor modstand i FATA, hvor militserne bestemt ikke var indstillet på, at pakistansk militær skulle få kontrol. De mobiliserede derfor militante islamistiske grupper både i den direkte modstand mod den pakistanske hær og ved at støtte terrorisme langt inde i Pakistan. Dette sker også på det ideologiske plan. Farer Pakistan hårdt frem mod islamisterne i FATA, bliver regeringen af store dele af befolkningen beskyldt for at gå USA's ærinde, hvilket yderligere giver støtte til islamisterne, der på dette grundlag kan rekruttere flere til deres militser og terrorgrupper. Den

60 Ahmed Rashid: *Descent into Chaos: The United States and the Failure of Nation Building in Pakistan, Afghanistan, and Central Asia* (New York: Penguin 2008); Barnett R. Rubin: »Saving Afghanistan«, *Foreign Affairs*, January/February 2007.

pakistanske stat er således ubehageligt klemmt mellem trusler mod de ydre grænser og trusler om terrorisme og uro indefra. Prioriterer den at beskytte sig mod de ydre trusler, øges de indre, og omvendt. Denne situation har Taliban og al-Qaida udnyttet til at styrke deres bastioner i FATA.⁶¹

To andre udviklinger synes ydermere at have gavnet al-Qaidas reorganisering. Siden 2002, hvor Indien og Pakistan i konflikten om Kashmir bevægede sig på kanten af krig, er der indledt en dialog mellem de to lande, der synes at have lagt en kraftig dæmper på konflikten. Flere af lederne fra Kashmir er i forlængelse heraf søgt til FATA, hvor de med deres kamperfaring og ekspertise har bidraget til reorganiseringen af Taliban og al-Qaida.⁶² Den samme udvikling har man set i tilfældet Irak, hvor al-Qaida i stigende grad er blevet upopulær. Den amerikanske hær udnyttede dette til at alliere sig med lokale sunni-muslimske stammeledere, hvilket for en periode i det mindste har skabt mere ro i de voldsplagede regioner og samtidig presset al-Qaidas jihadister ud – de er for en dels vedkommende havnet i Pakistan.⁶³ Dette har ført til udviklingen af et nyt Taliban, der i sin kamp mod NATO-koalitionen er meget mere moderne indstillet, med brug af ny teknologi i deres partisankrig. Ligesom al-Qaida udnytter de i dag Internettet til kommunikation og propaganda – i skarp kontrast til det gamle Taliban, der forbød moderne medier.⁶⁴ Desuden er der sket en styrkelse af al-Qaida i Pakistan, idet organisationen kan trække på nye trænedede kræfter med kamperfaring fra Irak og – som før nævnt – Kashmir.

61 Hassan Abbas: *Pakistan's Drift into Extremism. Allah, the Army, and America's War on Terror* (New Delhi: Pentagon Press 2005); Rashid, op.cit.; Barnett R. Rubin & Ahmed Rashid: »From Great Game to Grand Bargain«, *Foreign Affairs*, November/December 2008; Rohan Gunaratna & Anders Nielsen: »Al Qaeda in the Tribal Areas of Pakistan and Beyond«, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 31, 2008, nr. 9; *Pakistan's Tribal Areas: Appeasing the Militants*. Asia Report Number 125, December 11, 2006, International Crisis Group, lokaliseret 22. juni 2009 på <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4568>.

62 Syed Saleem Shahzad: »Afghanistan: the neo-Taliban campaign«, *Le Monde Diplomatique*, nr. 10, 8. oktober 2008, lokaliseret 19. juli 2009 på <http://mondediplo.com/2008/10/08neotalibans>.

63 Seth Jones & Martin C. Libicki: *How Terrorist Groups Ends. Lessons for countering al-Qaeda* (Washington, D.C.: RAND Corporation 2008); Niel Smith & Sean MacFarland: »Anbar Awakens: The Tipping Point«, *Military Review*, March-April 2008, lokaliseret 22. juni 2009 på http://usacac.army.mil/CAC/milreview/English/MarApr08/Smith_AnbarEngMarApr08.pdf.

64 Patrick Porter: »Exotic Enemy? America, the Taliban and the Fog of Culture«, under udgivelse i *Orbis*.

Alt dette betyder, at al-Qaida i stigende grad kan organisere sig på samme måde som tilfældet var i anden halvdel af 1990'erne, men nu i Pakistan. De opererer her i et område, hvor der ingen centralmagt er, og som den pakistanske hær ikke evner at holde kontrol over; og de kan rekruttere blandt en lokalbefolkning, der terroriseres af magtkampen mellem militser og krigsherrer samt konfrontationerne mellem Taliban og Pakistan.

Det er bemærkelsesværdigt, at et styrket og reorganiseret al-Qaida ikke har formået at gennemføre terrorangreb i Europa efter bomberne i London i 2005, for det indikerer, at al-Qaida stadig er sårbar og svækket. Dette bekræftes på paradoksal vis af deres mange videoer og diskussionerne på de nævnte jihad-diskussionsfora. Organisationen kan nemlig ikke bortforklare, at den har lidt nederlag i Irak, hvilket klart er et prestigetab. Den har heller ikke succes med at etablere sig i sit egentlige kerneområde, nemlig det arabiske Mellemøsten. I 2003 og 2004 forsøgte al-Qaida at mobilisere i Saudi-Arabien, men den saudiarabiske stat reagerede med en storstilet kampagne, der stort set udryddede al-Qaidas tilstedeværelse i kongedømmet.⁶⁵ Heller ikke i de andre arabiske lande er det lykkedes al-Qaida at vinde solidt fodfæste. Kun i Yemen synes al-Qaida at stå stærkt. Her findes en stærk rekrutteringsbase bl.a. som følge af tilstedeværelse af mange veteraner fra krigen mod Sovjetunionen i Afghanistan i 1980'erne. Al-Qaida er blandet ind i konflikterne i Algeriet, og her som i Yemen er al-Qaida-jihadister aktive i organisering af terrorisme. Endelig er al-Qaida tilstede i Somalia, hvor de har et stærkt ideologisk fællesskab med al-Shabaab. Denne organisation, etableret i 2004, var efter USA's og Etiopiens nedkæmpning af De Islamiske Domstole i december 2006 i stand til at mobilisere betydelige kræfter i oprøret mod Somalias regering, og står nu, i foråret 2009, endnu stærkere i Somalia.⁶⁶ Men den foreløbige fiasko i Irak samt de fraværende succeser i det arabiske Mellemøsten, ikke mindst i Palæstina, giver anledning til megen frustreret kritik og bekymring på jihad-hjemmesiderne og tvinger al-Qaida lederne til forklaringer og analyser. Det er ikke nok for de globalt orienterede al-Qaida-sympatisører, at organisationen kan gennemføre aktioner i Pakistan, Yemen, Algeriet, Somalia og Afghanistan. De fleste, der

65 Hegghammer, op.cit.

66 Isaac Kfir: »Islamic Radicalism in East Africa: Is There a Cause for Concern?«, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 31, 2008, nr. 9, pp. 829-855; Lars Erslev Andersen: »Piracy in the Gulf of Aden. Reflections on the Concepts of Piracy and Order«, under udgivelse i Nanna Hvidt & Hans Mouritzen (eds.): *Danish Foreign Policy Yearbook 2009* (DIIS: København 2009).

sympatiserer med al-Qaida, vil have succes i Irak, Palæstina og Egypten samt på Den Arabiske Halvø. Det er her kerneområderne ligger, og det er herfra befrielsen skal finde sted, hvis det står til disse sympatisører.

Al-Qaida er med andre ord sårbar over for sin egen retorik og sine mange pralende løfter om at rette vægtige angreb mod de vestlige lande med USA i spidsen samt at vælte regeringerne i Saudi-Arabien og Egypten og endelig at befri Palæstina. Udebliver angrebene, kan det ikke undgås, at retorikken kommer til at lyde mere og mere hul. Denne konklusion bekræftes i høj grad, når man ser på den 11. september-video, som det lykkedes al-Qaida at få udsendt 19. september 2008. Det er en velproduceret video, der efter inspiration fra de amerikanske nyhedsnetværk er en blanding af interviews og dokumentation. Indholdet – hvor en al-Qaida-leder forsøger at dække over organisationens fiasko i Irak – lever dog ikke helt op til udstyret. De retoriske finesser består i at fremstille alle andre som mislykkede og krystere for på den baggrund at kunne fremhæve sig selv som modige, retskafne og succesfulde, samtidig med at truslerne om nye kraftfulde aktioner følges op af besværgelser om, at Allah i sidste ende vil belønne de rettroende med sejren.

Parasitten al-Qaida og nye perspektiver i antiterrorismen

I krigen mod terror er den vestlige verden således tilbage ved begyndelsen, hvis den kan tidsfæstes til 11. september 2001. Den største trussel fra militant islamisme kan lokaliseres til et reorganiseret al-Qaida i FATA i Pakistan, ligesom den forud for 11. september kunne lokaliseres til bjergene i Afghanistan. Det er her krigen mod terror må koncentrere sin indsats. Den vigtigste strategi vil bestå i at fratage al-Qaida muligheden for yderligere at konsolidere sig i FATA og i sidste ende tvinge dem væk. Det sker ikke ved at slås med talibanere i Afghanistan eller ved at presse Pakistan til at sætte sin hær ind i en håbløs kamp i de ukontrollable FATA. Det kan ske ved, at der kommer nogle politiske holdbare løsninger, der vil gøre det muligt at integrere provinserne i Pakistan. For at dette kan lade sig gøre, ville det være mere konstruktivt at garantere Pakistans suverænitet end at true den. Dette kræver regionale forhandlinger mellem Iran, Indien, Afghanistan, Pakistan, Kina og Rusland samt USA og FN om løsninger på grænsedragning mellem Afghanistan og Pakistan og en løsning på Kashmir-konflikten.⁶⁷

⁶⁷ Barnett & Rashid, op.cit.

Det er ofte sagt, at en løsning på konflikterne i Mellemøsten først er mulig, når Palæstina-problemet er løst. Tilsvarende synes en løsning på Kashmir-konflikten egentlig at være en mere presserende opgave at få løst i krigen mod terror end nedkæmpelse af talibanere i Afghanistan. Som organisation er al-Qaida mest af alt en parasit, der suger blod fra andres konflikter, det være sig Taliban, Hamas eller de irakiske oprørere. Hvis al-Qaida afskæres fra denne parasitære virksomhed, ved at man finder konstruktive og holdbare politiske løsninger på de konflikter organisationen snylter på, vil al-Qaida formentlig relativt hurtigt være en saga blot. Holdbare politiske løsninger baseret på en diplomatisk indsats i Sydasiens og Mellemøstens vil derfor være en bedre strategi i bekæmpelsen af militant salafisme end overvågning og regeringsinitierede handlingsplaner mod radikaliserings i de vestlige samfund. Den første strategi tager sigte på at reducere årsagerne til terrorismen, den anden fokuserer kun på virkningerne, med risiko for at forstærke truslen fra den militante salafisme.

SUMMARY

Al-Qaida's Strength and Vulnerability: Salafism and the War against Terror

After the terrorist attacks in London in July 2005 anti-terrorist focus shifted from the conflicts in the Middle East and South Asia to the struggle against radicalization in European societies. The present article argues that this shift is based on an erroneous interpretation of al Qaida that identifies effects as causes. Against the background of al-Qaida's communication strategy and Salafism's political rhetoric it is made clear that militant Salafism must be analysed in its political and societal context. The radicalization theory is criticized, and it is argued that the wars in Iraq and Afghanistan as well as the dominant focus on plans to counteract radicalization within European societies by increasing surveillance and enacting further anti-terror legislation have failed, because al-Qaida has exploited this strategy to reorganize and establish its centre of operations in Pakistan. The article concludes that only tenable political solutions in South Asia and the Middle East can effectively combat al-Qaida and militant Salafism.

Translated by Michael Wolfe